

The Development of Fisheries Cultural Learning Resources to Enhance Cultural Tourism in Bang Sarey Subdistrict, Sattahip District, Chonburi

การพัฒนาแหล่งเรียนรู้วิถีประมงพื้นบ้านชุมชนบางเสร่ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมตำบลบางเสร่ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี

ศรียัย เวลล์ส

Srihathai Wells

Department of Information Studies, Faculty of Humanities and Social Sciences, Burapha University, Chonburi 20131, Thailand
ภาควิชาสารสนเทศศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ชลบุรี 20131 ประเทศไทย

Corresponding author: srihathai@go.buu.ac.th

Received February 24, 2025 ■ Revised May 18, 2025 ■ Accepted June 18, 2025 ■ Published August 29, 2025

Abstract

The study aims to investigate existing community knowledge sets relevant to cultural tourism within Bang Saray Subdistrict, Sattahip District, Chonburi Province and to develop a fisheries cultural learning resources that promote cultural tourism in Bang Sarey Subdistrict, Sattahip District, Chonburi Province. This research adopted a participatory action research (PAR) approach. The research findings revealed that the identified knowledge sets encompass the community's arts, significant historical figures, local arts and cultural practices, and local wisdom of the community. For the process of developing the learning resources, it encompasses three key stages: area selection for resource establishment, design of the learning resources, and presentation of the knowledge set. The layout design of the learning resources was supported by local entrepreneurs and scholars. The exhibits include textual information, photographs, infographics, real and simulated objects. Moreover, all real objects on display were contributed by members of Bang Saray community, demonstrated their active participation and pride in the development of these communal learning resources.

Keywords: cultural learning resources, local fishery, cultural tourism

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง “การพัฒนาแหล่งเรียนรู้วิถีประมงพื้นบ้านชุมชนบางเสร่เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมตำบลบางเสร่ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี” มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาชุดความรู้สำหรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ตำบลบางเสร่ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี 2) พัฒนาแหล่งเรียนรู้วิถีประมงพื้นบ้านชุมชนบางเสร่เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมตำบลบางเสร่ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี งานวิจัยนี้ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผลของการวิจัยพบว่า ชุดความรู้ที่สำคัญของชุมชนบางเสร่ที่สำคัญ ได้แก่ ประวัติศาสตร์ชุมชน บุคคลสำคัญของชุมชนในอดีต ศิลปวัฒนธรรมของชุมชน และภูมิปัญญาชาวบ้าน ในส่วนของการพัฒนาแหล่งเรียนรู้วิถีประมงพื้นบ้านชุมชนบางเสร่นั้น เป็นขั้นตอนของการเลือกพื้นที่สำหรับการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ การออกแบบ และการนำเสนอชุดความรู้ในแหล่งเรียนรู้ประมงพื้นบ้านชุมชนบางเสร่ สำหรับชุดความรู้ของชุมชนบางเสร่ที่ชุมชนคัดเลือกเพื่อนำเสนอในแหล่งเรียนรู้ ได้แก่ 1) ตำนานโจรสลัดบางเสร่ จากสภาพพื้นที่ที่เต็มไปด้วยเกาะนั้น เหมาะกับการดักปล้นเรือและเป็นจุดพักขนทรัพย์สินที่ดักปล้นมา 2) บุคคลสำคัญที่สร้างคุณประโยชน์ต่อชุมชน ได้แก่ หลวงพ่อทองอยู่ จนทสาโร พระเกจิอาจารย์ชื่อดังและอดีตเจ้าอาวาสวัดบางเสร่คงคาราม และ ม.ร.ว. พงศ์อมร กฤตการ ผู้ก่อตั้งสมาคมตกปลาใหญ่ 3) ศิลปวัฒนธรรมของชุมชน ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์วันไหล และทางเครื่องบางเสร่ 4) ภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้แก่ ธนาคารปูม้ากับการจัดการทรัพยากรทางทะเล ความรู้เกี่ยวกับบริเวณวิทยาทางทะเล และการปรุงอาหารพื้นถิ่น

คำสำคัญ: แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม, ประมงพื้นบ้าน, การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

บทนำ (Introduction)

การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมสำคัญหนึ่งทีนอกจากสร้างรายได้ให้กับประเทศไทยแล้ว ยังสามารถช่วยพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอีกด้วย ในปัจจุบันสถานการณ์ตลาดการท่องเที่ยวของภูมิภาคตะวันออกในช่วงต้นปี 2567 พบว่า มีอัตราการเติบโตเป็นอย่างดี โดยเพิ่มขึ้นร้อยละ 6 และมีรายได้ทางการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นร้อยละ 9 เนื่องจากเป็นฤดูกาลท่องเที่ยวทางทะเลในจังหวัดสำคัญอย่างชลบุรี ตราด และระยอง (Marketing Strategy Division, Tourism Authority of Thailand, 2024) ประกอบกับมีปัจจัยสนับสนุนจากการจัดกิจกรรมส่งเสริมตลาดที่เน้นซอฟต์แวร์

(Soft power) ของชุมชน หรือเน้นการสัมผัสกับวิถีวัฒนธรรมของชุมชนเป็นหลัก ซึ่งปัจจัยสนับสนุนนี้จะสามารถนำรายได้เข้าสู่ประเทศ และนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจทั้งระดับภูมิภาคและระดับประเทศ อีกทั้งการท่องเที่ยวในรูปแบบนี้หรือที่เรียกกันว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ยังเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับการสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป เนื่องจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้นเป็นรูปแบบของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ใช้ทักษะการเรียนรู้ การค้นพบ การได้รับประสบการณ์ และการได้สัมผัสกับแหล่งท่องเที่ยว หรือผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้ (Tangible culture) และที่จับต้องไม่ได้ (Intangible culture) ใน

ส่วนของการดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวนั้น แหล่งท่องเที่ยวต้องนำเสนอความรู้กับผู้ชมเกี่ยวกับภูมิปัญญา จิตวิญญาณ อารมณ์ความรู้สึกของสังคมที่ถูกถ่ายทอดผ่านศิลปะและสถาปัตยกรรม วัตถุสิ่งของการประกอบอาชีพ วรรณกรรม ดนตรี อุตสาหกรรมสร้างสรรค์ และวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของผู้คนที่เน้นความเฉพาะถิ่นที่มีระบบ มีคุณค่าชีวิต มีความเชื่อประเพณี รวมถึงการเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ และยิ่งรวมถึงวัฒนธรรมร่วมสมัย (Contemporary culture) เช่น การออกแบบ แฟชั่น สื่อ ภาพยนตร์ ศิลปะการแสดง เป็นต้น (Marketing Strategy Division, Tourism Authority of Thailand, 2024)

แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม หมายถึง ที่รวมหรือแหล่ง สถานที่หรือศูนย์รวมที่ประกอบด้วย กิจกรรมและความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตด้านวัฒนธรรมที่มีคุณค่าของคนในชุมชน และเป็นแหล่งความรู้ทางวัฒนธรรมที่มีการปรับเปลี่ยนอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอเพื่อปรับให้เข้ากับยุคสมัยและความอยู่รอดของชุมชน อีกทั้งยังมุ่งเน้นที่จะถ่ายทอดความรู้เหล่านั้นกับคนทั้งในท้องถิ่น และคนภายนอกสังคมเพื่อให้กลุ่มคนเหล่านั้นได้เข้าใจถึงชีวิตวัฒนธรรมของสังคมนั้น ในส่วนของชุดความรู้ที่นำเสนอในแหล่งเรียนรู้นั้น ได้แก่ ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหรือชุมชน รวมทั้งการสร้างตระหนักรู้ถึงความสำคัญและคุณค่าด้านวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่การสืบสาน ถ่ายทอดอนุรักษ์ และการนำทุนวัฒนธรรมของชุมชนมาสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับเศรษฐกิจฐานรากทางวัฒนธรรม พร้อมทั้งการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมโดยบูรณาการความร่วมมือการดำเนินงานของหน่วยงานและกลุ่มคนเพื่อให้เกิดการช่วยเหลือความสามัคคี และการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน (Department of Cultural Promotion, 2018)

ภายใต้แผนพัฒนาจังหวัดชลบุรี 5 ปี (พ.ศ. 2566–2570) ในประเด็นยุทธศาสตร์ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขันหลัก โดยมีเป้าหมายสำคัญ คือ สร้างความหลากหลายด้านการท่องเที่ยวซึ่งมีประเด็นย่อยของยุทธศาสตร์ คือ การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์และวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงธุรกิจ นอกจากนี้ ในแผนพัฒนาฯ ดังกล่าวยังได้กำหนดแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ในประเด็นการท่องเที่ยวซึ่งเป็นแผนย่อยการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไว้อย่างชัดเจนว่า “จังหวัดมีแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยมุ่งสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าและบริการบนฐานของทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น” (Chonburi Provincial Office, 2024, pp. 2–4) ซึ่งสอดคล้องกับศักยภาพในการพัฒนาขึ้นเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวเชิงันทนาการ แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรกรรม และการท่องเที่ยวเชิงธุรกิจ (Business tourism) หรือธุรกิจไมซ์ (MICE) ซึ่งการกำหนดบทบาทและทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยวในจังหวัด คือ ชลบุรี: Modern of the East เพราะเป็นเมืองที่มีความทันสมัยผสมผสานกับความเป็นท้องถิ่นนั่นเอง

จากการศึกษาเชิงพื้นที่ของผู้วิจัยเกี่ยวกับสถานการณ์ของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านในตำบลบางเสร่ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรีเพื่อนำมาวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน (Baseline data) พบว่าชุมชนประสบปัญหาใหญ่ ๆ 3 ด้าน ด้วยกันคือ หนึ่งด้านข้อมูลและความรู้สำหรับการประกอบอาชีพการประมงในยุคปัจจุบัน การขาดการแลกเปลี่ยนข้อมูลและความรู้ระหว่างกันในการบริหารจัดการประมงที่ถูกต้องและทันสมัย รวมถึงการขาดข้อมูลทางด้านวิชาการต่าง ๆ ที่หน่วยงานภาครัฐต้องให้กับกลุ่มชาวประมง อีกทั้งการไม่มีเครือข่ายการติดต่อสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องระหว่างกัน และเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลและความรู้ที่ถูกต้องและทันสมัยซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ซึ่งต้องอาศัยความรู้สมัยใหม่เพื่อช่วยให้เกิดการปรับตัวเข้ากับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น สองด้านสังคม เนื่องจากครอบครัวของชาวประมงส่วนใหญ่ขาดคนรุ่นใหม่ที่จะสืบทอดภูมิปัญญาทางด้านอาชีพประมง อีกทั้งผู้สืบทอดในปัจจุบันยังมีจำนวนน้อย เพราะคนรุ่นใหม่หางานทำในตัวเมือง และหลีกเลี่ยงงานที่ต้องใช้แรงงาน อีกทั้งกลุ่มชาวประมงส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้สูงอายุ หากไม่มีคนสืบทอดอาชีพดั้งเดิมของชุมชน อาจเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้อาชีพประมงพื้นบ้านสูญหายไปในอนาคต นอกจากนี้ การเข้ามาของสังคมทันสมัยในยุคดิจิทัล โดยเฉพาะความก้าวหน้าของเทคโนโลยีดิจิทัลที่ส่งให้กลุ่มชาวประมงส่วนใหญ่ที่เป็นกลุ่มผู้สูงอายุและมีการศึกษาในระดับชั้นพื้นฐานไม่สามารถปรับตัวให้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นได้ และสุดท้าย ด้านการขาดแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สามารถให้ข้อมูลที่ถูกต้องและน่าเชื่อถือ รวมทั้งชุมชนประมงพื้นบ้านอื่น ๆ ในจังหวัดชลบุรียังไม่มีการจัดกิจกรรมในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นคุณค่าและอัตลักษณ์ของชุมชนให้กับนักท่องเที่ยวเท่าที่ควร ในกรณีการขาดแหล่งเรียนรู้ดังกล่าวข้างต้น หากชุมชนบางเสร่ไม่ได้จัดทำแหล่งเรียนรู้ อาจส่งผลให้อัตลักษณ์ท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจเลือนหายไปตามกาลเวลา ดังนั้น แหล่งเรียนรู้จึงเปรียบเสมือนเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะส่งเสริมให้ประชาชนเกิดการเชื่อมโยงความรู้ในการดำเนินชีวิต มีแรงจูงใจและมั่นใจใฝ่รู้ที่สามารถแสวงหาความรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต จากสถานการณ์ดังกล่าว ผู้วิจัยได้ตระหนักความสำคัญของปัญหาจึงวางแผนการวิจัยเพื่อพัฒนาและยกระดับชุมชนประมงพื้นบ้านขึ้นเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตำบลบางเสร่ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรีต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย (Objectives)

1. เพื่อศึกษาชุดความรู้สำหรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตำบลบางเสร่ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี
2. เพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้วิถีประมงพื้นบ้านชุมชนบางเสร่ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมตำบลบางเสร่ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี

■ การทบทวนวรรณกรรม (Literature Review)

แนวคิดเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม

คุณลักษณะเฉพาะของแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมหรือสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้น (Richards, 2009) มีรายละเอียดดังนี้

1. เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เพิ่มทักษะให้กับนักท่องเที่ยว (The rise of skilled consumption) ซึ่งเป็นการพัฒนากิจกรรมเพื่อสร้างทักษะให้นักท่องเที่ยวในรูปแบบของการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของแหล่งเรียนรู้
2. เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีสินค้าหรือบริการหลักที่แสดงถึงอัตลักษณ์ชุมชน โดยเน้นประสบการณ์ที่เกิดจากการเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยว (The experience economy)
3. เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เปลี่ยนจากการขายทรัพยากรการท่องเที่ยวที่จับต้องได้สู่ทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้ แต่ยังคงไว้ซึ่งประสบการณ์และทักษะให้กับนักท่องเที่ยว (Shift from tangible tourism resources) โดยที่สิ่งเหล่านี้จะกลายเป็นสินค้าหรือบริการที่ทรงคุณค่าแก่นักท่องเที่ยว
4. เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เปลี่ยนจากสินค้าที่เป็นวัฒนธรรมระดับสูงไปสู่สินค้าที่เป็นวัฒนธรรมประจำวัน (Shift from high culture to everyday culture) โดยที่นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงได้ง่าย ชุมชนสามารถใช้วิถีชุมชนที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันที่สามารถนำเสนอเป็นสินค้าหรือบริการการท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวได้ ส่งผลให้วัฒนธรรมชุมชนมีความเข้มแข็งและยั่งยืนต่อไป
5. เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมการท่องเที่ยวร่วมกับชุมชน โดยที่นักท่องเที่ยวจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมซึ่งเป็นวิถีชีวิตประจำวันหรือวัฒนธรรมของชุมชนนั่นเอง (More active, engaging experience) ซึ่งสามารถแบ่งปันและสร้างประสบการณ์ใหม่ ๆ ให้ทั้งคนในชุมชนและนักท่องเที่ยว
6. เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่ต้องมีความโดดเด่นและแตกต่าง (Places to make themselves more distinctive) โดยใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เดิมเป็นจุดขายที่สำคัญ เพื่อสร้างความแตกต่าง ความเป็นเอกลักษณ์ให้กับพื้นที่

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

การดำเนินกิจการใด ๆ ในชุมชน จำเป็นจะต้องอาศัยความร่วมมือและการมีส่วนร่วมภายในชุมชน เนื่องจากการมีส่วนร่วมจะก่อให้เกิดเป็นพลังที่สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน จะเห็นได้จากชุมชนที่มีความเข้มแข็งจะสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของกลุ่มคน ยังก่อให้เกิดประโยชน์กับชุมชนเป็นอย่างมาก เพราะการระดมความคิดเห็นจากชุมชน ทำให้เกิดการแสดงความคิดเห็นในด้านต่าง ๆ ก่อให้เกิดเครือข่ายการประสานงานร่วมกัน เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน เกิดจิตสำนึกร่วม ความสมัครสมานสามัคคีกัน เกิดการบริหารจัดการร่วมกัน และมีความเป็นเจ้าของร่วมกัน

ในส่วนของระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้นมี 5 ระดับ คือ 1) ระดับให้ข้อมูลข่าวสาร (Inform) เพื่อให้ข้อมูลข่าวสารแก่ชุมชน และเสริมสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นปัญหาทางเลือกและทางเลือกของชุมชน 2) ระดับรับฟังความคิดเห็น (Consult) เพื่อให้ชุมชนได้รับข้อมูลและแสดงออกถึงความคิดเห็นของพวกเขาเกี่ยวกับสภาพปัญหาทางเลือกและแนวทางแก้ไขนั้น ๆ 3) ระดับเข้ามามีบทบาท (Involve) เพื่อร่วมกันทำงาน เป็นการสร้างความมั่นใจให้กับชุมชนว่าความคิดเห็นและความต้องการของพวกเขาจะได้รับการพิจารณา และนำมาใช้ประโยชน์ได้ 4) ระดับสร้างความร่วมมือ (Collaborate) เพื่อให้ชุมชนกลายเป็นหุ้นส่วนสำคัญในการตัดสินใจ ตั้งแต่ระบุปัญหา แนวทางแก้ไข แนวทางการพัฒนา และการต่อยอดไปในอนาคต 5) ระดับเสริมสร้างพลัง (Empower) เพื่อให้ชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจ ซึ่งเป็นรูปแบบสำคัญของการส่งเสริมมีส่วนร่วมในชุมชน (Akeakkaravichit et al., 2024) ดังนั้น แนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้วิถีประมงพื้นบ้านชุมชนบางเสร่ที่เกิดมาจากการร่วมมือของประชาชนทุกภาคส่วนในชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรในท้องถิ่น ซึ่งการดำเนินงานต่าง ๆ ควรมีฐานอยู่บนความพึงพอใจ ความต้องการ และการตัดสินใจร่วมกันของชุมชนเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้แบบมีชีวิตทั่วไป แหล่งเรียนรู้เฉพาะด้านประมงพื้นบ้านทั้งชุมชนริมฝั่งแม่น้ำและชายฝั่งทะเล พบประเด็นที่น่าสนใจสรุปได้ดังนี้

Jaihowweerapong (2021) ศึกษาการยกระดับการเรียนรู้ของประชาชนเพื่อสร้างเศรษฐกิจท้องถิ่นผ่านพื้นที่การเรียนรู้ด้วยกลไกความร่วมมือระดับเมือง ภายใต้ฐานทรัพยากรชีวภาพและอัตลักษณ์วัฒนธรรม ยกระดับเมืองปากพูน ตำบลปากพูน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นเมืองแห่งการเรียนรู้ (Learning city) มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช โดยมีวัตถุประสงค์ข้อหนึ่งของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้และพิพิธภัณฑ์มีชีวิต คือ เพื่อพัฒนาพื้นที่การเรียนรู้และพิพิธภัณฑ์มีชีวิตยกระดับเศรษฐกิจท้องถิ่นและคุณภาพชีวิตของคนในพื้นที่เทศบาลเมืองปากพูน ผลการศึกษาในประเด็นนี้พบว่า ผู้วิจัยและชุมชนได้พัฒนาข้อกำหนดในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์มีชีวิต กำหนดพื้นที่จัดตั้งพิพิธภัณฑ์มีชีวิตที่มีการบริหารจัดการอย่างยั่งยืน โดยมีการกำหนดจัดการเชิงสมดุลในการวิเคราะห์หาแนวทางพัฒนาและก่อให้เกิดความยั่งยืน โดยมีการจัดการเชิงสมดุลในการวิเคราะห์หาแนวทางพัฒนาและก่อให้เกิดความยั่งยืน มีการจัดแสดงแผนที่ จุดสำคัญของอุโมงค์โก่งกวาง จุดติดตั้งป้ายแสดงพันธุ์ไม้-สัตว์ และจุดสำคัญที่แสดงข้อมูลเกี่ยวกับข้อมูลพืชข้อมูลสัตว์ในอุโมงค์โก่งกวางและป้ายนำเสนอภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในส่วนของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ประมงพื้นบ้านทั้งชุมชนริมฝั่งแม่น้ำและชายฝั่งทะเลนั้น พบงานวิจัยที่น่าสนใจ คือ งานของ Benjaporn and Phongthanyaviriya (2021)

ที่ศึกษาการออกแบบศูนย์การเรียนรู้ประมงพื้นบ้านบึงหนองสีดา ตำบลสามพวง อำเภอดงเจริญ จังหวัดสุโขทัย มีวัตถุประสงค์หลัก เพื่อสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้ด้านการประมงและส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ กระบวนการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เริ่มจากการวิเคราะห์ความต้องการของชุมชน และบริบทของพื้นที่ตามทฤษฎีจินตภาพของเมือง เพื่อสังเคราะห์เป็นงานออกแบบสถาปัตยกรรมผลงานที่ได้แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของท้องถิ่นที่ถูกนำมาประยุกต์เข้ากับงานออกแบบสถาปัตยกรรม นอกจากนี้ ยังสามารถพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ประมงพื้นบ้านที่มีเอกลักษณ์ท้องถิ่น ซึ่งสามารถสนับสนุนกิจกรรมสาธารณะและส่งเสริมการท่องเที่ยว ตำบลสามพวง อำเภอดงเจริญ จังหวัดสุโขทัย

นอกจากนี้ งานวิจัยของ Phongphanich (2022) ศึกษาและพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านตามแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงบ้านปากดอนสัก จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ความรู้ในการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนทางประมงพื้นบ้านตามแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนที่เรียกว่า “คณะทำงาน” ผลการศึกษาพบว่า ทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านปากดอนสักเป็นชาวเพชรบุรีที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานใน พ.ศ. 2476 มีอัตลักษณ์เฉพาะตัวในด้านศิลปะ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิถีชีวิตแบบชาวเพชรบุรี และมีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ที่นำไปสู่การระดมสมอง กำลังคน วัสดุหรือเครื่องมือประมงพื้นบ้าน เพื่อนำมาจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านอย่างเป็นรูปธรรม

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องข้างต้น ผู้วิจัยได้นำมาพัฒนากรอบแนวคิดการวิจัยสำหรับการพัฒนาด้านแหล่งเรียนรู้ประมงพื้นบ้านที่มาจากความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ และเชื่อมโยงกับแนวคิดคุณลักษณะเฉพาะของแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ซึ่งประกอบด้วย การสร้างทักษะให้กับผู้เยี่ยมชมหรือนักท่องเที่ยว การถ่ายทอดประสบการณ์ของกลุ่มคนในชุมชน การนำเสนอสินค้าท่องเที่ยวที่จับต้องไม่ได้ วิถีวัฒนธรรมของชุมชน การสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการนำเสนออัตลักษณ์เฉพาะชุมชนสู่สาธารณะ โดยที่คุณลักษณะเฉพาะของแหล่งเรียนรู้ข้างต้น จะมีส่วนสำคัญในการพัฒนาต่อยอดหรือช่วยยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ดำรงอยู่ต่อไปในอนาคต รวมไปถึงการสร้างแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิตมากยิ่งขึ้น โดยใช้คนในชุมชนถ่ายทอดความรู้ แนวคิด ประสบการณ์ให้นักท่องเที่ยวตามแนวคิดของ “ห้องสมุดมนุษย์” (Human library)

■ วิธีดำเนินการวิจัย (Methodology)

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม Participatory research (PAR) กับการศึกษาเชิงปฏิบัติการ (Action research) รวมทั้งวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) เข้าด้วยกันเพื่อให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้ใหม่ การต่อยอดองค์ความรู้ในการจัดการการท่องเที่ยวภายในชุมชน โดยที่ผู้วิจัยและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัยทุกขั้นตอนตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ และร่วมพัฒนาแหล่งเรียนรู้ควบคู่ไปกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน โดยยึดชุมชนเป็นศูนย์กลางในการจัดการและการแก้ไขปัญหา โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน

กรอบแนวคิดการวิจัย

Figure 1

Guidelines for Developing Cultural Learning Resources for Bang Sarey Local Fisheries

การพัฒนาแหล่งเรียนรู้วิถีประมงพื้นบ้านชุมชนบางเสร่

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างงานวิจัยนี้ เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านและการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนบางเสร่ จังหวัดชลบุรี โดยผู้วิจัยใช้การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และเป็นผู้ที่สมัครใจและยินยอมให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลสำหรับงานวิจัยนี้ กลุ่มตัวอย่างงานวิจัย ได้แก่

1. กลุ่มผู้รู้/ผู้ที่อยู่ร่วมสมัยกับช่วงเหตุการณ์สำคัญในชุมชนบางเสร่ ซึ่งมาจากกลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน และกลุ่มภูมิปัญญาชาวบ้าน จำนวน 22 คน

2. กลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้วิถีประมงพื้นบ้านชุมชนบางเสร่ จำนวน 11 คน ซึ่งได้แก่

2.1 ผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาครัฐและองค์กรส่วนปกครองท้องถิ่น จำนวน 2 คน

2.2 ผู้นำชุมชน (ที่มีบทบาทในการนำพาการพัฒนาชุมชนที่อยู่ในรูปแบบประธานกลุ่มต่าง ๆ หรือเป็นคณะกรรมการชุมชน ได้แก่ กลุ่มประมงพื้นบ้าน กลุ่มผ้าบาติก ชมรมทางเครื่อง) จำนวน 3 คน

2.3 กลุ่มผู้ประกอบการด้านโรงแรม รีสอร์ท โฮมสเตย์ ร้านอาหาร ร้านกาแฟ ร้านจำหน่ายของฝากของที่ระลึก จำนวน 5 คน

2.4 นักวิชาการที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน จำนวน 1 คน

ขั้นตอนการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาชุดความรู้สำหรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนบางเสร่ จังหวัดชลบุรี การศึกษาในขั้นตอนนี้เริ่มดำเนินการในช่วงเดือนพฤศจิกายน 2565 - เมษายน 2566 เครื่องมือที่ใช้ คือ 1) การศึกษาเอกสารเป็นการศึกษาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) ทั้งในรูปแบบของหนังสือ บทความวิชาการ บทความวิจัย รวมถึงแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) ซึ่งได้แก่เอกสารจดหมายเหตุประเภทต่าง ๆ และ 2) การสัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้/ผู้ที่มีประสบการณ์ร่วมในเหตุการณ์นั้น ๆ ของชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 พัฒนาแหล่งเรียนรู้วิถีประมงพื้นบ้านชุมชนบางเสร่เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมตำบลบางเสร่ อำเภอสัตหิรา จังหวัดชลบุรี โดยการเลือกพื้นที่สำหรับการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ การออกแบบ และการนำเสนอชุดความรู้ในแหล่งเรียนรู้ประมงพื้นบ้านชุมชนบางเสร่ โดยผ่านความร่วมมือระหว่างชุมชนและองค์กรท้องถิ่น เพื่อให้ชุมชนและองค์กรท้องถิ่นมีความพร้อมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง การศึกษาในขั้นตอนที่ 2 เริ่มดำเนินการในช่วงเดือนพฤษภาคม - กันยายน 2566

เครื่องมือวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในกระบวนการเก็บข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลตามที่ตั้งวัตถุประสงค์ไว้โดยใช้เทคนิค

วิธีการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง เป็นการใช้แนวคำถามที่บรรจุหัวข้อเรื่องตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย แนวคำถาม มีรายละเอียดดังนี้

แนวคำถามสำหรับกลุ่มผู้รู้/ผู้ที่อยู่ร่วมสมัยกับช่วงเหตุการณ์สำคัญในชุมชนบางเสร่ มีข้อคำถามดังนี้

1. ประวัติชุมชนและพัฒนาการของประมงพื้นบ้าน
2. ลักษณะเฉพาะที่สำคัญหรืออัตลักษณ์ของชุมชน
3. การดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตของชาวประมงในปัจจุบัน
4. ปัญหาและอุปสรรคที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของชุมชนชาวประมงในปัจจุบัน
5. ภูมิปัญญาหรือความรู้ท้องถิ่นของชุมชนบางเสร่ทั้งที่ยังมีการสืบทอดและสูญหายไป
6. วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ความศรัทธา และพิธีกรรมของชุมชน
7. การเข้าร่วมหรือดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชน

ในส่วนของแนวคำถามสำหรับกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้วิถีประมงพื้นบ้านชุมชนบางเสร่ มีข้อคำถามดังนี้

1. ความต้องการของชุมชนสำหรับการพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ประมงพื้นบ้านของชุมชนบางเสร่
2. ชุดความรู้ของชุมชนที่จะจัดแสดงในแหล่งเรียนรู้ประมงพื้นบ้าน
3. แนวทางการพัฒนา/ออกแบบพื้นที่และกิจกรรมสำหรับแหล่งเรียนรู้ประมงพื้นบ้าน
4. การกำหนดคุณสมบัติเฉพาะของแหล่งเรียนรู้ ทั้งในรูปแบบกิจกรรม สินค้า ของที่ระลึก การสร้างการมีส่วนร่วม และอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น
5. การเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน

การวิจัยนี้มีการพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูลโดยการไม่ระบุชื่อและข้อมูลส่วนบุคคล โดยผู้วิจัยทำหนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บรวบรวมข้อมูลจากคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยบูรพา ที่ IRB2-034/2565 เรื่อง เอกสารรับรองผลการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยบูรพา เมื่อวันที่ 4 เมษายน 2566

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลและรวบรวมรายละเอียดด้วยการจัดบันทึก รายละเอียดทุกคำพูดโดยตรงของผู้ให้สัมภาษณ์ เพื่อนำมาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ในการสัมภาษณ์จะต้องมีการเก็บข้อมูลอย่างมีระบบด้วยการบันทึกให้ละเอียด ผู้สัมภาษณ์ต้องให้ความอนุญาติในการบันทึกเสียงเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ ในขณะเดียวกัน ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นให้ผู้สัมภาษณ์ได้รับรู้ถึงจรรยาบรรณ (Code of ethics) เช่น การปกปิดข้อมูลและชื่อผู้ให้ข้อมูลเป็นความลับ เป็นต้น และเพื่อให้ผู้ให้สัมภาษณ์รู้สึกผ่อนคลายโดยแจ้งสิทธิในการปรับเปลี่ยนหรือยกเลิกข้อมูลได้

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเชิงพื้นที่ การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง และการสังเกตด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) โดยนำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่และสรุปเนื้อหาเพื่อนำไปสู่การพรรณนา และสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

ผลการวิจัย (Results)

ขั้นตอนที่ 1 ผลการศึกษาสภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนบางเสร่ จังหวัดชลบุรี ทำให้เกิดชุดความรู้ของชุมชนบางเสร่ที่ได้มาจากการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร และการสัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้/ผู้ที่อยู่ร่วมสมัยกับช่วงเหตุการณ์สำคัญในชุมชนบางเสร่ แล้วผู้วิจัยร่วมกับกลุ่มผู้รู้/ผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์นำข้อมูลเหล่านั้นมาวิเคราะห์-สังเคราะห์เป็นชุดความรู้ของชุมชน โดยใช้เทคนิคการจัดระบบข้อมูล (Grouping/Typology) ดังรายละเอียดดังนี้

Figure 2

Community Knowledge Set for Display at the Bang Sarey Community Learning Resources

ชุดความรู้ของชุมชนสำหรับการจัดแสดงในในแหล่งเรียนรู้วิถีประมงพื้นบ้านชุมชนบางเสร่

1. ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชน

ชุมชนบางเสร่กับตำนาน “โจรสลัดบางเสร่”

จากคำบอกเล่าของชาวบ้านบางเสร่ ทำให้ผู้วิจัยทราบว่าชุมชนบางเสร่นั้น เดิมมีชื่อเรียกกันว่า “สำเหร่” เป็นอ่าวเล็ก ๆ ที่ไร้บ้านเรือน ไร้ผู้คน ก่อนที่จะมีผู้คนเข้ามาตั้งรกรากจนกลายเป็นหมู่บ้านนั้น สำเหร่เคยใช้เป็นแหล่งกบดานของโจรสลัดหรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า สลัดน้ำ เนื่องจากพื้นที่รอบ ๆ อ่าวแอ่สัดหีบมีเกาะเล็กเกาะน้อยที่เหมาะสมสำหรับการดักปล้นเรือโดยสารและเรือสินค้า และยังใช้เป็นจุดพักขนถ่ายทรัพย์สินมบัติและสินค้าที่โจรสลัดดักปล้นมาได้จากเรือ บางครั้งโจรสลัดเหล่านั้นได้พาคนจากเรือที่โดนปล้นมาปล่อยทิ้งไว้บนชายฝั่ง ผู้คนที่รอดชีวิตจาก

การปล้นฆ่าและผู้คนที่ถูกโจรสลัดปล่อยทิ้งไว้ได้กลายเป็นชาวบ้านรุ่นแรกของบางเสร่ และได้ตั้งรกรากบ้านเรือนในเวลาต่อมา

ข้อมูลที่นำมาเพื่อถ้อยเกี่ยวกับโจรสลัดแถบทะเลตะวันออกนั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้างานวิชาการทั้งในหนังสือและเอกสารจดหมายเหตุเพิ่มเติม สรุปความได้ว่า ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 กรุงศรีอยุธยาได้ค้าขายกับต่างชาติทำให้มีท่าเรือสำหรับแวะพักและค้าขายจำนวนมาก ต่อมาในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถือว่าเป็นยุครุ่งเรืองที่สุดของการโจรกรรมทางทะเล ซึ่งกล่าวได้ว่าโจรสลัด คือ พ่อค้าประเภทหนึ่งที่หาสินค้าโดยวิธีการปล้นไม่ได้ นำสินค้ามาแลกเปลี่ยนหรือค้าขายตามปกติเหมือนพ่อค้าทั่วไป ในยุคนั้นอาจกล่าวได้ว่าพ่อค้ากับโจรสลัดอาจเป็นคน ๆ เดียวกัน

เมื่ออยู่บนฝั่งเป็นพ่อค้า เมื่ออยู่ในทะเลก็เป็นโจรสลันสินค้าจากเรือลำอื่นต่อมาในคริสต์ศตวรรษที่ 19 แลบทะเลตะวันออกได้กลายเป็นเส้นทางเดินเรือสำหรับการค้าขายและส่งเครื่องราชบรรณาการให้กับประเทศจีน ซึ่งดินแดนแถบตะวันออกนั้นอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรที่มีค่า เช่น อัญมณี พืชพรรณธัญญาหารที่เป็นที่ต้องการของตลาดต่างชาติ ด้วยเหตุนี้ทะเลภาคตะวันออกจึงเป็นแหล่งรวมของการโจรกรรมทางทะเลหรือโจรสลัด เนื่องจากสภาพภูมิประเทศมีทั้งเขตชายฝั่ง ชายฝั่งหินโสโครก ป่าชายเลน เกาะแก่ง ภูเขาใกล้ทะเลเป็นแนวทอดยาวเข้าไปในผืนแผ่นดินทำให้กลุ่มโจรสลัดมีการหลบหลีกได้หลายช่องทาง

2. บุคคลสำคัญในความทรงจำของชุมชนบางเสร่

หลวงพ่ทองอยู่ จันทสโร พระเกจิชื่อดังในภูมิภาคตะวันออก

หลวงพ่ทองอยู่ จันทสโร มีนามเดิมว่า ทองอยู่ บุญเรือง เกิดที่บ้านบางเสร่ บิดาชื่อผึ่ง มารดาชื่อฮุ่น เกิดเมื่อวันที่ 15 มกราคม 2430 มีพี่น้อง 8 คน ในสมัยเด็กครอบครัวของท่านได้อพยพไปทำมาหากินที่ตำบลบางเหี้ย (คลองด่าน) อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ หลวงพ่ทองอยู่อุปสมบทครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2450 ณ วัดโคธาวารี (วัดบางเหี้ย) โดยมีพระอุปัชฌาย์ คือ พระครูพิพัฒน์โรธกิจ (ปาน) วัดบางเหี้ย ได้ศึกษาพระธรรมวินัยและคาลาอาคมต่าง ๆ จากหลวงพ่ปาน จากนั้นท่านออกเดินธุดงค์ไปกับหลวงพ่ปานตลอดระยะเวลา 8 พรรษา เมื่อหลวงพ่ปานมรณภาพหลวงพ่ทองอยู่ได้ลาสิกขาบทตามโยมบิดาของท่านมาที่บางเสร่ และใช้ชีวิตฆราวาสเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 6 ปี จนถึงปี พ.ศ. 2463 ได้อุปสมบทอีกครั้ง ณ วัดบางเสร่คงคาราม โดยมีพระอุปัชฌาย์ คือ พระครูวรเวทมนี (อี พุทธสโร) วัดสัตหีบ ได้รับฉายาทางธรรมว่า “จันทสโร” เมื่ออุปสมบทแล้วได้อยู่ศึกษาเล่าเรียนพุทธอาคมและออกธุดงค์ไปตามจังหวัดต่าง ๆ เป็นเวลาหลายสิบปี

เมื่อครั้งที่หลวงพ่ทองอยู่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดบางเสร่คงคารามนั้น ท่านตั้งอยู่ในเมตตาธรรม มักน้อย สันโดษเป็นที่เคารพของชาวบ้านและชื่อเสียงของหลวงพ่ทองอยู่ได้รั่วลือไปทั่ว ทั้งนี้ท่านยังเก่งในศาสตร์ทางด้านวิชาอาคม การปลุกเสกวัตถุมงคล ซึ่งวัตถุมงคลเหล่านั้นมีความเชื่อหรือพุทธคุณเด่นด้านคงกระพันชาตรีที่รั่วลือกันในชุมชนบางเสร่มาเป็นเวลานาน เช่น รุ่งกระเบนธง พระสามหน้า เนื้อแร่เกาะล้าน พระผงพิมพ์สมเด็จ พระปิดตา เป็นต้น อีกทั้งหลังหลวงพ่ทองอยู่มรณภาพท่านเป็นพระเกจิรูปหนึ่งที่สังฆาร่างกายไม่เน่าเปื่อย

หม่อมราชวงศ์พงศ์อมร กฤดากร ต้นกำเนิดกีฬาตกปลาบางเสร่

ในส่วนของคุณลักษณะส่วนตัวของหม่อมราชวงศ์พงศ์อมร กฤดากร นั้น ผู้วิจัยไม่สามารถค้นหาได้จากเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษรได้ จึงจำเป็นต้องใช้การสัมภาษณ์กับบุคคลที่เกี่ยวข้องกับท่านในสมัยที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ ผู้วิจัยได้รับความอนุเคราะห์ข้อมูลและภาพถ่ายส่วนตัวของหม่อมราชวงศ์พงศ์อมร กฤดากร จากหม่อมราชวงศ์วิวรรณ เศรษฐบุตร (ววรรณ) น้องสาว

ต่างบิดาของท่าน นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้รับการอนุญาตจากหม่อมราชวงศ์วิวรรณ ให้สามารถเผยแพร่ข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับท่านต่อสาธารณชนได้

หม่อมราชวงศ์พงศ์อมร กฤดากร เกิดเมื่อ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2459 ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เป็นบุตรของพลโทหม่อมเจ้าอมรทัต กฤดากร กับ หม่อมพริยาสุพิน วรวรรณ ณ อยุธยา

ในยุคนั้นอาจกล่าวได้ว่า หม่อมราชวงศ์พงศ์อมร กฤดากร เป็นผู้บุกเบิกการแข่งขันกีฬาตกปลาที่ใหญ่ที่สุดในประเทศ โดยเริ่มจากการที่ท่านรับผิดชอบงานเกี่ยวกับการก่อสร้างทัพเรือไทยและรับเหมาการโยธา ออกแบบก่อสร้างถนน และในช่วงเวลาว่างท่านมักจะออกไปตกปลาในทะเล ความทรงจำที่ดีที่สุดของชุมชนบางเสร่ คือ ท่านตกปลากระโทง (Marin) ที่หนัก 90 กิโลกรัมได้ทำให้เป็นที่เลื่องลือ และจากนั้นเป็นต้นมาก็เกิดตกปลาที่บางเสร่ได้กลายเป็นกีฬายอดนิยมสำหรับนักตกปลาชาวต่างชาติและชาวกรุงเทพฯ ในช่วงเวลาเดียวกันที่กองทัพสหรัฐฯ เข้ามาตั้งฐานทัพที่อู่ตะเภาโดยตั้งชื่อว่า Bangsaray Big Game Fishing Club และจัดให้มีการแข่งขันกีฬาตกปลาเป็นประจำทุกปี (Hastin, 2021)

3. ศิลปวัฒนธรรมของชุมชนบางเสร่

ประเพณีสงกรานต์ วันไหลบางเสร่

ช่วงวันที่ 13-16 เมษายนของทุกปี เป็นเวลาของประเพณีสงกรานต์ตามปกติของคนไทย แต่ในจังหวัดชลบุรีนั้นหลังวันสงกรานต์จะเป็น “วันไหล” สงกรานต์ในชลบุรีนั้น เดิมเรียกว่า “ก่อดพระทรายน้ำไหล” ต่อมาเรียกสั้น ๆ ว่า ประเพณีวันไหล มีกำหนดวันที่จัดงานไล่เรียงตามพื้นที่ต่อกันไป วันที่ 16-17 เมษายน 2566 งานวันไหลบางแสน วันที่ 18 เมษายน 2566 งานวันไหลนาเกลือ วันที่ 19 เมษายน 2566 งานวันไหลพญา และวันที่ 20 เมษายน 2566 วันไหลบางเสร่

งานประเพณีสงกรานต์วันไหลบางเสร่เป็นประเพณีแห่งความรื่นเริงของคนชุมชนบางเสร่เป็นช่วงเวลาของการพักผ่อนและประกอบพิธีกรรมของชุมชน หลังจากเสร็จจัดงานสงกรานต์แล้วในวันถัดไปจะถือว่าเป็น “วันไหล” การจัดงานประเพณีสงกรานต์วันไหลบางเสร่ของชาวบางเสร่นั้น ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมามากกว่า 40 ปี เดิมจัดขึ้นในวัดบางเสร่คงคาราม จัดให้มีกิจกรรมทำบุญวันตรุษ 3 วัน เมื่อถึงเดือน 4 วันแรม 14 ค่ำ และวันขึ้น 15 ค่ำของเดือน 5 ต่อมาจัดเพิ่มขึ้นเป็น 5 วัน มีการนิมนต์พระมาสวดทำบุญเพื่อความเป็นสิริมงคลให้กับคนในชุมชน นอกจากนี้ ยังมีการขนทรายเข้าวัดสำหรับใช้ในการก่อสร้างเสนาสนะ หรือซ่อมแซมศาสนาสถานต่าง ๆ ซึ่งวัดบางเสร่คงคารามตั้งอยู่ใกล้ชายหาดบางเสร่ คนในชุมชนจึงร่วมมือกันขนทรายเข้าวัดและก่อเป็นพระเจดีย์ทราย นอกจากนี้ ยังมีการจัดการละเล่นต่าง ๆ การแสดงรื่นเริง ชกมวยทะเล มวยไทย กิจกรรมนี้ชาวบางเสร่ได้ยึดถือปฏิบัติตามประเพณีตามประเพณีวันไหลในช่วงเทศกาลสงกรานต์สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในปัจจุบันเทศบาลตำบลบางเสร่เป็นผู้รับผิดชอบหลักในการจัดงานสงกรานต์บางเสร่และสืบทอดการจัดงานประเพณีให้เป็นไปตามความเหมาะสมโดยเปลี่ยนสถานที่จากวัดบางเสร่คงคารามเป็นชายหาดบางเสร่

เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของชายหาดบางเสร่ โดยจัดขึ้นระหว่างวันที่ 15-20 เมษายนของทุกปี

ตำนานทางเครื่องบางเสร่

ทางเครื่องบางเสร่เกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2511 แต่ยังไม่ได้รับความนิยมมากนัก ในยุคแรก ๆ ไม่ได้เรียกว่า ทางเครื่อง แต่จะใช้เป็น “การเดินประกอบเพลง” แทน ซึ่งจะใช้ผู้หญิงเดินเพียงแค่ว่าสองคนเท่านั้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2519 การเดินเริ่มได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้นในบางเสร่ มีการสร้างธุรกิจการเดินภายในครอบครัว และกลายมาเป็นบ่อเกิดของคณะทางเครื่องอาชีพเป็นคณะแรกในบางเสร่ โดยมีนายทองแถม อินทรวจิตร เป็นผู้ฝึกหัดทางเครื่อง บางเสร่เป็นศิลปะการแสดงที่ใกล้เคียงกับรำวง เนื่องจากมีองค์ประกอบการแสดงที่คล้ายคลึงกัน เช่น ดนตรี บทเพลง นักแสดง โอกาสที่แสดง ฯลฯ ในขณะเดียวกันทางเครื่องกับรำวงก็มีความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ยกตัวอย่างเช่น การเดินเข้าจังหวะรูปแบบการแสดง ทำนองดนตรี ฯลฯ

ทางเครื่องบางเสร่ได้รับความนิยมมากขึ้นในช่วงระหว่างปี 2519 - 2528 โดยเริ่มมีการขยายคณะเพิ่มมากขึ้นด้วยการแยกตัวของนักเดินจากคณะดั้งเดิม (คณะป่าแถม) ที่เคยฝึกหัดนักเดินในชุมชนบางเสร่ ในยุคนั้นอดีตนักเดินเหล่านั้นได้มาเปิดคณะขึ้นมาใหม่จำนวน 6 คณะ คือ คณะเสริมไข่มุก คณะแสงส่งเสริม คณะแม่ถนอม คณะเจ้แทน คณะพรศิริ และคณะรุ่งโรจน์ ทำให้อาชีพทางเครื่องสามารถสร้างเศรษฐกิจชุมชนได้เป็นอย่างดี และยังทำให้เกิดแหล่งสร้างงาน สร้างรายได้ให้เด็กสาวที่เป็นนักเดิน รวมถึงการสร้างทางเครื่องให้กลายเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของชุมชนบางเสร่ ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2542 เป็นต้นมา เป็นยุคที่ทางเครื่องเริ่มนำเพลงสตริงของนักร้องวัยรุ่นมาใช้ประกอบการเดิน โดยปรับเปลี่ยนชื่อจากทางเครื่องมาเป็น “แดนซ์เซอร์” ทำให้คณะทางเครื่องบางเสร่ต้องปรับเปลี่ยนครั้งใหญ่ให้สอดคล้องกับบริบทของการเดินเพื่อสร้างความบันเทิงให้ตอบสนองความต้องการของผู้ชมทุกกลุ่ม ทุกเพศ และทุกวัย การปรับเปลี่ยนดังกล่าวส่งผลให้คณะทางเครื่องหลายคณะต้องปิดตัวลง เนื่องจากไม่สามารถรับภาระกับต้นทุนหรือค่าใช้จ่ายที่เพิ่มสูงขึ้นทั้งด้านเครื่องแต่งกาย และการว่าจ้างผู้ฝึกสอนท่าเต้นสมัยใหม่ (Buapha, 2001, pp. 14, 18-19)

ความสวยงามของทางเครื่องบางเสร่ทำให้เกิดชื่อเสียงเลื่องลือไปทั่วทำให้เกิดเป็นกระแสความนิยมของทางเครื่องบางเสร่ ทำให้มีผู้ว่าจ้างให้ไปแสดงในงานต่าง ๆ ทั้งภายในจังหวัดชลบุรี พื้นที่ใกล้เคียง รวมไปถึงทั่วภูมิภาคต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นยุครุ่งเรืองของทางเครื่องบางเสร่ที่มีอยู่หลายคณะตั้งแต่คณะใหญ่ไปจนถึงคณะเล็กที่เกิดมาจากการแยกตัวของนักเดินที่มาจากคณะเดิม อาจกล่าวได้ว่า อาชีพทางเครื่องในช่วง พ.ศ. 2519 - 2528 เป็นอาชีพสำคัญที่สร้างรายได้ให้กับชุมชนบางเสร่ หลังจากนั้นช่วงปี พ.ศ. 2542 เป็นต้นมา ทางเครื่องบางเสร่เริ่มเข้าสู่ความซบเซาทั้งด้านภาวะเศรษฐกิจตกต่ำและการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านวงการบันเทิงและรสนิยมการบริโภคของลูกค้านี้จึงเป็นเหตุให้คณะทางเครื่องหลายคณะต้องปิดตัวลงในที่สุด

(Ex-dancer and owner of Bang Sarey Troupe, interview, April 8, 2023)

4. ภูมิปัญญาชาวบ้านของชุมชนบางเสร่

ภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากร “ปูม้า” อย่างยั่งยืน

ปูม้าเป็นสัตว์น้ำเศรษฐกิจที่เป็นที่ต้องการของตลาดทำให้ปูม้าลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว รวมทั้งเทคโนโลยีการทำประมงที่ก้าวหน้าอย่างรวดเร็วทำให้เกิดเครื่องมือจับปูและสัตว์น้ำชนิดอื่น ๆ มีการพัฒนาขึ้นตามไปด้วยและยังทำให้ปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้เพิ่มมากขึ้นเช่นกัน จากสถานการณ์ดังกล่าวส่งผลให้แหล่งอาหารของชุมชนลดจำนวนลงเป็นอย่างมาก จึงทำให้เกิดการรวมกลุ่มของชาวประมงพื้นบ้านและคนในชุมชนบางเสร่ที่เล็งเห็นความสำคัญและความเร่งด่วนด้านการจัดการทรัพยากรปูม้าในชุมชน ต่อมาศูนย์การเรียนรู้เพาะพันธุ์ปูไข่บางเสร่ได้ก่อตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือ การฟื้นฟูทรัพยากรปูม้าให้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์ให้มากยิ่งขึ้น

ศูนย์การเรียนรู้เพาะพันธุ์ปูไข่บางเสร่หรือธนาคารปูบางเสร่ เป็นแหล่งการเรียนรู้ของชุมชนหมู่ 4 สะพานท่าเทียบเรือตำบลบางเสร่ เป็นแหล่งเรียนรู้สำคัญที่เปิดโอกาสให้ทั้งคนในชุมชนคนภายนอก และนักท่องเที่ยวเข้ามาศึกษาเรียนรู้การเพาะพันธุ์ปูม้าที่เป็นปูไข่นอกกระดองที่ครบวงจร ส่งผลให้ศูนย์การเรียนรู้ฯ เป็นที่ยอมรับและเป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังมีส่วนสำคัญในการช่วยกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกและการปลูกฝังแนวคิดการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลของชุมชนบางเสร่ให้เกิดความยั่งยืนต่อไป (Bang Sarey Crab Bank Chief, interview, April 10, 2023)

ภูมิปัญญาด้านนิเวศวิทยา

ชาวประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่มีความรู้เกี่ยวกับสัตว์น้ำเป็นอย่างดี ทั้งทางด้านพฤติกรรมและแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ เช่น ปลาตุ๊กทะเลเป็นปลาที่หาอาหารบริเวณหน้าดิน พบได้ทั่วไปตามชายฝั่งหรือป่าชายเลน โดยการขุดรูอยู่ ปลาอินทรีเป็นปลาที่อยู่กันเป็นฝูงใหญ่กินสัตว์น้ำขนาดเล็กเป็นอาหารและสามารถว่ายน้ำได้อย่างรวดเร็ว หมึกกล้วยเป็นสัตว์น้ำที่อยู่กันเป็นฝูง มักหากินอยู่บริเวณกลางน้ำ หมึกกล้วยมักจะออกหากินและจับคู่กันในเวลากลางคืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคืนวันพระจันทร์เต็มดวงที่มีน้ำขึ้น ดังนั้น ชาวประมงจึงมักหาหมึกกล้วยในเวลานี้ โดยใช้แสงไฟเป็นตัวล่อ ชาวประมงบางเสร่ส่วนใหญ่ใช้เรือโดเหมิกในการหาหมึก เรือนี้อาศัยแสงไฟเพื่อล่อให้หมึกเข้ามาเล่นแสงไฟใกล้เรือและจับโดยใช้แหครอบ หรือใช้วิธีตกด้วยเบ็ดตกหมึก ส่วนชื่อ “โดเหมิก” นั้นใช้แสงไฟจากเครื่องปั่นไฟหรือไดนาโมปั่นไฟให้สว่าง

ความรู้เหล่านั้นทำให้ชาวประมงสามารถรู้แหล่งและวิธีการที่จะจับสัตว์น้ำในแต่ละชนิด และยังมีความรู้เกี่ยวกับน้ำ ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับลักษณะน้ำขึ้น น้ำลงเป็นส่วนใหญ่ รวมไปถึงทิศทางและความเร็วของลมซึ่งจะสัมพันธ์กับคลื่นและกระแสน้ำในทะเล หากลมพัดเข้าฝั่งแรงในช่วงน้ำขึ้น ระดับน้ำจะสูงขึ้นกว่าปกติและจะทำให้ให้น้ำขึ้น อาจกล่าวได้ว่า องค์ประกอบทั้งทางกายภาพของลมและน้ำล้วนมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและแหล่งที่อยู่อาศัยของปูและสัตว์น้ำ (Bang Sarey fishermen, interview, April 10, 2023)

ภูมิปัญญาด้านการปรุงอาหารพื้นถิ่น

การประกอบอาหารพื้นถิ่นหรืออาหารพื้นบ้านของแต่ละชุมชนเป็นการนำเอาความรู้และประสบการณ์ของคนในชุมชนมาประกอบเป็นอาหารที่ใช้บริโภคในชีวิตประจำวัน อาหารพื้นถิ่นเป็นอาหารที่นำเอาวัตถุดิบที่มีอยู่ในชุมชนมาประกอบอาหารแบบง่าย ๆ โดยส่วนมากนิยมรับประทานกันทุกครัวเรือน แต่วิธีการปรุงรสนั้นอาจแตกต่างกันตามความชอบของแต่ละครัวเรือน

อาหารพื้นถิ่นของชุมชนบางเสร่ ชาวบ้านในชุมชนได้ร่วมกันลงความคิดเห็นกันว่าเป็นอาหารที่มีชื่อและเป็นอัตลักษณ์สำคัญที่บ่งบอกถึงความเป็นชุมชนนั้นมีสามเมนู ได้แก่ หมึกน้ำคั่วปิ้งบ และยำปลาข้าวสาร โดยที่อาหารเหล่านั้นคนในชุมชนมักบริโภคกันในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ จากการสัมภาษณ์กลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน พวกเขาได้เอ่ยถึงเมนูโบราณหนึ่งที่เป็นอาหารที่หาทานยากในปัจจุบัน คือ “ฉลามผัดฉ่ำ” ชาวประมงคนนี้ได้เล่าให้ฟังว่า เนื้อฉลามที่อร่อยที่สุด คือ ฉลามหิน สมัยก่อนราคาถูกมากแต่ปัจจุบันราคาแพงขึ้นจากทั่วโลกเริ่มเลี้ยงสืบบาทกลายเป็นร่อยบาทเพราะเริ่มมีคนนิยมกินฉลามมากขึ้น ชาวประมงเก่าแก่จะมีกรรมวิธีที่ไม่ทำให้เนื้อฉลามมีกลิ่นคาว คือ ราดด้วยเหล้าขาวหรือต้มน้ำให้ร้อนจัดแล้วเอาฉลามทั้งตัวจุ่มลงไปสองรอบแล้วใช้ชุดหนังก็จะช่วยเรื่องกลิ่นคาวได้ อีกเมนูที่ชาวประมงคนแนะนำ คือ ผัดเผ็ดปลากระเบนสด เนื้อปลากระเบนมีกลิ่นคล้ายแอมโมเนียและไม่ชวนกิน ชาวบ้านจะมีวิธีดับกลิ่นปลากระเบนโดยใช้น้ำส้มสายชูกับเกลือคลุกเคล้าให้ทั่วปลาพักไว้ประมาณ 15 นาทีแล้วล้างออกด้วยน้ำเปล่า (Bang Sarey fishermen and local restaurant owners, interview, April 1, 2023)

ขั้นตอนที่ 2 ผลการพัฒนาแหล่งเรียนรู้วิถีประมงพื้นบ้านชุมชนบางเสร่เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมตำบลบางเสร่ อำเภอสัตหิถี จังหวัดชลบุรี เพื่อนำไปสู่การเลือกพื้นที่สำหรับการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ การออกแบบ และการนำเสนอชุดความรู้ในแหล่งเรียนรู้ประมงพื้นบ้านชุมชนบางเสร่

ผู้วิจัยได้รับความอนุเคราะห์จากกลุ่มคนในชุมชนได้ส่งตัวแทนกลุ่มมาเป็นคณะกรรมการการออกแบบและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ โดยมีตัวแทนจากกลุ่มคนในชุมชน ซึ่งได้แก่ ผู้บริหารกลุ่มเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาครัฐและองค์กรส่วนปกครองท้องถิ่น กลุ่มผู้นำชุมชน และกลุ่มผู้ประกอบการ จำนวนทั้งสิ้น 11 คน

ในกระบวนการเลือกพื้นที่สำหรับเป็นที่ตั้งแหล่งเรียนรู้ นั้นมาจากการระดมความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างในฐานะที่เป็นคณะกรรมการฯ และได้เลือกศูนย์การเรียนรู้ระดับตำบลบางเสร่ ตั้งอยู่ที่หมู่ 2 ตำบลบางเสร่ อำเภอสัตหิถี จังหวัดชลบุรี โดยได้รับความอนุเคราะห์จากนายกเทศมนตรีตำบลบางเสร่ คุณสมหวัง เลี่ยมดี อนุญาตให้ใช้พื้นที่ของศูนย์การเรียนรู้ระดับตำบลบางเสร่ จัดตั้งแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมประมงพื้นบ้านของชุมชนโดยใช้ชื่อ “แหล่งเรียนรู้วิถีชุมชนบางเสร่” มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมชุมชนประมงพื้นบ้านบ้านเสรีให้อยู่สืบไปสู่รุ่นลูกหลาน

ในส่วนของการออกแบบแหล่งเรียนรู้วิถีประมงพื้นบ้านชุมชนบางเสร่นั้น มีข้อเสนอแนะที่เป็นความต้องการจากกลุ่มตัวอย่าง ดังรายละเอียดดังนี้

1. คนในชุมชนต้องการให้แหล่งเรียนรู้วิถีประมงพื้นบ้านชุมชนบางเสร่ นำเสนอเนื้อหาที่น่าสนใจ เน้นเรื่องราวของชุมชนในด้านต่าง ๆ อันได้แก่ ประวัติความเป็นมา สถานที่สำคัญทางพุทธศาสนา ประเพณีสำคัญ เครื่องมือเครื่องใช้ในอดีตของชุมชน ผู้วิจัยได้สอบถามความต้องการเกี่ยวกับการนำเสนอข้อมูลในแหล่งเรียนรู้ด้วยวิธีการสนทนากลุ่ม พบว่า กลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ที่เป็นผู้ประกอบการที่คนรุ่นใหม่วัยหนุ่มสาวต้องการให้ชุมชนพัฒนาพิพิธภัณฑ์ชุมชนหรือแหล่งเรียนรู้ของชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ลูกหลานรุ่นต่อไปได้เรียนรู้ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ได้รักษารากเหง้าของตนเอง และเพื่อสานต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะด้านการหาปลาด้วยเครื่องมือแบบพื้นบ้านที่ไม่ต้องพึ่งพิงเครื่องมือที่เป็นเทคโนโลยีทันสมัย และสุดท้ายเพื่อนำเสนอข้อมูลเชิงวิชาการที่น่าเชื่อถือไม่ใช่เรื่องเล่าในตำนาน

ในส่วนของกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ที่เป็นชาวประมงและคนในชุมชนที่เป็นประกอบการขายอาหารและทำธุรกิจท่องเที่ยวในชุมชนที่เป็นวัยกลางคน ต้องการให้แหล่งเรียนรู้ของชุมชนมีคุณสมบัติ ดังนี้ 1) นำเสนอเรื่องราวอัตลักษณ์ของชุมชนในแง่มุมที่ดึงดูดใจสำหรับนักท่องเที่ยวที่ไม่ใช่ข้อมูลพื้นฐานที่เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป ให้เน้นเรื่องราวที่เป็น UNSEEN โดยเฉพาะเรื่องโจรสลัดบางเสร่ 2) นำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการนำเสนอข้อมูลชุมชน เช่น การใช้ QR code 3) เชื่อมโยงแหล่งเรียนรู้ใกล้เคียงต่าง ๆ ในชุมชนบางเสร่ 4) ออกแบบกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้แบบผสมผสานเพื่อตอบโจทย์ความต้องการและการมีส่วนร่วมของผู้ชมในแต่ละกลุ่ม โดยใช้กิจกรรมที่เชื่อมโยงให้เห็นถึงวิถีชีวิตทั้งในอดีตถึงปัจจุบัน และควรใช้การนำเสนอด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่หลากหลาย เช่น การเล่าเรื่อง คลิปวิดีโอ ข้อมูลดิจิทัล การใช้ของจริงของตัวอย่าง ภาพถ่าย การจำลอง ฯลฯ 5) ความร่วมมือระหว่างชุมชนและองค์กรท้องถิ่น เพื่อให้ชุมชนและองค์กรท้องถิ่นมีความพร้อมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง ยกตัวอย่างกิจกรรมของชุมชน เช่น การส่งเสริมการท่องเที่ยวตามเทศกาลสำคัญ การสร้างกิจกรรมที่บูรณาการของส่วนต่าง ๆ ให้กับนักท่องเที่ยว ฯลฯ 6) เน้นความเรียบง่ายแต่มีความหมายต่อชุมชน สิ่งของที่จัดแสดงมีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ ไม่จำเป็นต้องเป็นของมีค่า อาจเป็นศิลปะวัสดุวัตถุทางศาสนา/ความเชื่อในรูปแบบเครื่องรางของขลังในชุมชนที่ทางวัดเก็บรวบรวมไว้ หรือศิลปหัตถกรรมประเภทเครื่องมือ เครื่องใช้ที่เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน

ในส่วนของการออกแบบแผนผังการจัดวางพื้นที่ของแหล่งเรียนรู้วิถีประมงพื้นบ้านชุมชนบางเสร่นั้น ได้รับความอนุเคราะห์จากผู้ประกอบการซึ่งเป็นเจ้าของร้านขายของที่ระลึก (เน้นงานศิลปะ) ในชุมชนบางเสร่ และนักวิชาการสังกัดมหาวิทยาลัยของภาครัฐ ซึ่งผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมาร่วมกันออกแบบแผนผังตามภาพต่อไปนี้

ในส่วนวัตถุของจริงทุกชิ้นที่จัดแสดงไว้ในแหล่งเรียนรู้นั้น ได้รับการบริจาคมาจากคนในชุมชนบางเสร่ ซึ่งคนเหล่านั้นเต็มใจ

และภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในชุมชน

Figure 3

Layout of the Bang Sarey Local Fishing Learning Resources

แผนผังการจัดวางพื้นที่ของแหล่งเรียนรู้วิถีประมงพื้นบ้านชุมชนบางเสร่

Figure 4

Wall Paintings of the Bang Sarey Local Fishing Learning Resources, Adapted From a Photograph of a Fishing Competition in Bang Saray (Big Game Fishing) of M.R. Phong-amon Photograph Taken During the Vietnam War Era
ภาพวาดผนังของแหล่งเรียนรู้วิถีประมงพื้นบ้านชุมชนบางเสร่ (วาดโดยศิลปินในชุมชน) ที่ดัดแปลงมาจากภาพถ่ายการแข่งขันตกปลาของบางเสร่ (Big Game Fishing) ของหม่อมราชวงศ์พงศ์ค้อมร กฤดากรที่ถ่ายไว้ในยุคสงครามเวียดนาม

Figure 5

Overview of Exhibitions Displayed in the Bang Sarey Local Fishing Learning Resources

ภาพรวมของนิทรรศการที่จัดแสดงในแหล่งเรียนรู้วิถีประมงพื้นบ้านชุมชนบางเสร่

Figure 6

Models of Local Fishing Boats and Squid Trapping Boat or “Dai-Squik” Boat on Display in the Learning Center

เรือประมงพื้นบ้าน เรือไดหมึกจำลองที่จัดแสดงในแหล่งเรียนรู้วิถีประมงพื้นบ้านชุมชนบางเสร่

Figure 7

Local Cuisine of Bang Sarey Community

เมนูอาหารพื้นถิ่นชุมชนบางเสร่

อภิปรายผล (Discussion)

แนวคิดการพัฒนาแหล่งเรียนรู้วิถีประมงพื้นบ้านชุมชนบางเสร่ ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยปรับใช้แนวคิดของการจัดการความรู้ท้องถิ่นที่ว่า “การจัดการศึกษาให้กับพลเมืองให้ได้ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นเป็นสิ่งเชื่อมโยงความรู้ ซึ่งทรัพยากรทั้งหลายในท้องถิ่นอันเป็นทุนปัญญาทางสังคมที่สำคัญ และมีคุณค่าสำหรับการเรียนรู้และสามารถบูรณาการกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนกับทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างดียิ่ง” (Thianwihan et al., 2004)

ในส่วนองค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้วิถีประมงพื้นบ้านชุมชนบางเสร่นั้น พบว่า ผู้วิจัยเห็นว่ากลไกความร่วมมือของชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ เป็นประเด็นที่สำคัญยิ่ง เนื่องจากการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ผู้วิจัยไม่สามารถดำเนินการเพียงลำพังได้แต่ต้องอาศัยกลุ่มผู้บริหาร ผู้นำท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มคนในภาคสถาบันการศึกษา ผู้ประกอบการชาวประมงหรือกลุ่มอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อร่วมกันทำงานเป็นทีมและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานของ Benjaporn and Phongthanyaviriya (2021) ที่พบว่า การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ที่นำไปสู่การระดมสมอง กำลังคน วัสดุหรือเครื่องมือประมงพื้นบ้านนั้น จะนำมาสู่จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านอย่างเป็นรูปธรรม และยังสอดคล้องกับ Phongphanich (2022) ที่พบว่า การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านบ้านปากดอนสัก จังหวัดสุราษฎร์ธานีสำเร็จได้อย่างเป็นรูปธรรมนั้น ต้องอาศัยระดมสมอง กำลังคน วัสดุหรือเครื่องมือประมงพื้นบ้านอย่างจริงจัง และเมื่อเทียบกับแนวคิด

ของการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ก็จะคล้ายกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้โดย Hawanon (2009, p. 12) ได้กล่าวว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นควรเป็นพิพิธภัณฑ์ทั้งหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นที่ศูนย์จัดแสดงหรือภายนอกอาคารก็ควรมีบรรยากาศของวัฒนธรรมเหลืออยู่ ทั้งนี้คนในชุมชนต้องร่วมมือร่วมใจกันอนุรักษ์วัฒนธรรมของตนเองไว้เพื่อเป็นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและสังคม และยังสอดคล้องกับกรณีของพิพิธภัณฑ์จินเสนที่มูลนิธิประไพ วิริยะพันธุ์ องค์กรการกุศลที่ทำงานเกี่ยวกับการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น (Lek-Prapai Viriyahpant Foundation, 2009) ที่พบว่า พิพิธภัณฑ์จินเสนมีการดำเนินงานที่ผ่านไปด้วยดีเพราะคนในท้องถิ่นเห็นความสำคัญของการรวมตัวและให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นอย่างดี มีบุคคลภายนอกทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเข้ามาเยี่ยมชมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการพลิกฟื้นของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมประเพณี การรวมตัวกันของคนในชุมชน การกระจายรายได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเข้าใจและความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง ดังนั้นจะเป็นได้ว่า ความก้าวหน้าของแหล่งเรียนรู้หรือพิพิธภัณฑ์นั้นขึ้นอยู่กับความต้องการและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับงานของ Benjaporn and Phongthanyaviriya (2021) ที่กล่าวไว้ว่า กระบวนการวิจัยเริ่มจากการวิเคราะห์ความต้องการของชุมชน และบริบทของพื้นที่เพื่อสังเคราะห์ให้ออกมาเป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่นผ่านงานออกแบบสถาปัตยกรรม นอกจากนี้ยังสามารถพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ประมงพื้นบ้านที่เป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่สามารถสนับสนุนกิจกรรมสาธารณะและ

ส่งเสริมการท่องเที่ยวตำบลสามพวง อำเภอศรีมัท จังหวัดสุโขทัย นอกจากนี้ ผู้วิจัยและชุมชนบางเสร์ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการใช้ประโยชน์จากแหล่งเรียนรู้อย่างยั่งยืนโดยคนในชุมชน ยกตัวอย่างเช่น ผู้วิจัยได้รับร่วมมือจากผู้สอนสังกัดโรงเรียนในระดับประถมศึกษา และระบบการศึกษาแบบเรียนที่บ้าน หรือ การเรียนรู้แบบอิสระ (Home school) ที่ให้ความอนุเคราะห์คัดเลือกนักเรียนมาเข้าร่วมกิจกรรมการประชาสัมพันธ์ชุดความรู้จากแหล่งเรียนรู้สู่เด็กและเยาวชนในชุมชนเมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2566 ผลการจัดกิจกรรม พบว่า เด็กส่วนใหญ่ให้ความสนใจกับความรู้เกี่ยวกับภาพเก่า ภาพโบราณเกี่ยวกับชุมชน รองลงมา คือ พันธุ์ปลาและอาหารพื้นบ้านที่ทำมาจากปลา เนื่องจากเป็นเรื่องใกล้ตัวเพราะมาจากครอบครัวชาวประมง แต่เรื่องที่เด็กไม่เคยรู้จักคือ หม่อมราชวงศ์พงศอมร กฤดากร ต้นกำเนิดของการแข่งขัน กีฬาตกปลาในบางเสร์ อีกทั้งวิสาหกิจชุมชนชมรมเรือท่องเที่ยวและกีฬาบางเสร์ร่วมกับเทศบาลตำบลบางเสร์ ได้นำผู้เข้าร่วมกิจกรรมการแข่งขันตกปลา Bangsaray Fishing Games ครั้งที่ 7 เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2566 เข้าชมแหล่งเรียนรู้เพื่อให้รู้จักวิถีชีวิตชุมชนบางเสร์ผ่านข้อมูลในแหล่งเรียนรู้ ในส่วนของศูนย์การศึกษาตลอดชีวิตที่เป็นสถานที่ตั้งของแหล่งเรียนรู้วิถีประมงพื้นบ้านชุมชนบางเสร์นั้น ได้ใช้ประโยชน์ชุดความรู้เกี่ยวกับอาหารพื้นถิ่น “หมึกน้ำดำ” สำหรับการจัดการเรียนการสอนตามอัธยาศัยให้กับคนในชุมชน และใช้แหล่งเรียนรู้เป็นพื้นที่แรกสำหรับการนำเสนอวิถีชีวิตชุมชนบางเสร์ให้กับกลุ่มผู้เข้ามาศึกษาดูงานที่มาจากพื้นที่อื่น และเมื่อวันที่ 7 มีนาคม 2568 คุณสมหวัง เอี่ยมดี นายกเทศบาลตำบลบางเสร์ ได้ติดต่อผู้วิจัยเพื่อขอชุดความรู้ที่อยู่ในแหล่งเรียนรู้วิถีประมงพื้นบ้านชุมชนบางเสร์ไปผลิตซ้ำและจัดแสดงเป็นนิทรรศการถาวร ณ อาคารเอนกประสงค์ (อาคารใหม่) บริเวณชายหาดบางเสร์ ซึ่งกิจกรรมที่ได้กล่าวมาข้างต้นเห็นได้ว่า คนในชุมชนได้เห็นถึงคุณค่าและได้ใช้ประโยชน์จากแหล่งเรียนรู้วิถีประมงพื้นบ้านชุมชนบางเสร์อย่างต่อเนื่อง จะเห็นได้ว่า ในการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่จัดกิจกรรมโดยชุมชนเองนั้นจะช่วยให้วิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่นยังคงสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง และสามารถเสริมสร้างพลังให้กับชุมชนได้อย่างยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Hatthakam et al. (2017) ที่ค้นพบประเด็นสำคัญ ดังนี้

- 1) ความอยู่รอดของชุมชนขึ้นอยู่กับฐานทรัพยากรธรรมชาติ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของชุมชนเอง
- 2) การมีส่วนร่วมช่วยส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ พัฒนาวัฒนธรรม และสามารถนำมาประยุกต์ให้สอดคล้องกับยุคสมัย รวมถึงมีการสืบทอดภูมิปัญญาและวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่นได้อย่างต่อเนื่อง และ
- 3) การสร้างความภาคภูมิใจในความเป็นท้องถิ่น ความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจกันในชุมชน

■ สรุปผล (Conclusions)

องค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ในเชิงพื้นที่ของชุมชนบางเสร์ไม่ว่าจะเป็นประวัติศาสตร์ชุมชน บุคคลสำคัญที่สร้างชื่อให้กับบางเสร์ ศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเสน่ห์ รวมไปถึง

ความรู้ความสามารถของชาวประมงพื้นบ้านที่สะท้อนให้เห็นจากภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทำประมงพื้นบ้าน อัตลักษณ์ชุมชนเหล่านี้คนในชุมชนสามารถนำไปพัฒนาต่อยอดต้นแบบผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวทั้งที่เป็นสินค้าและบริการที่แปลกใหม่ โดยใช้ความคิดสร้างสรรค์บนฐานทุนทางวัฒนธรรมเพื่อยกระดับศักยภาพและการแข่งขันได้เป็นอย่างดี ในปัจจุบันชุมชนบางเสร์ได้ประโยชน์จากทุนทางวัฒนธรรมมาสร้างสรรคสินค้าและบริการในชุมชน ยกตัวอย่างเช่น ทริปตกหมึกจากเรือโดเหม็กที่ดำเนินการโดยกลุ่มวิสาหกิจชุมชนชมรมเรือท่องเที่ยวและกีฬาตกปลา หรือชมรมอนุรักษ์ทางเครื่องบางเสร์ ที่อดีตทางเครื่องบางเสร์จัดตั้งขึ้นมาเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูทางเครื่องบางเสร์ขึ้นมา และสืบสานศิลปะการแสดงนี้โดยกลุ่มเด็กและเยาวชนในพื้นที่ และหากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนชมรมเรือนำเที่ยวฯ และชมรมอนุรักษ์ทางเครื่องบางเสร์สามารถเชื่อมโยงกิจกรรมของกลุ่มเข้ากับเนื้อหาความรู้ที่อยู่ในแหล่งเรียนรู้วิถีประมงพื้นบ้านชุมชนบางเสร์ รวมถึงการนำนักท่องเที่ยวของชุมชนเข้าไปร่วมรับประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกับผู้รู้ในชุมชนโดยอาศัยแหล่งเรียนรู้เป็นพื้นที่การเรียนรู้ร่วมกัน (Co-working space) อาจจะเป็นกลไกสำคัญที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชนด้วยทุนทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจสร้างสรรค์อย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต

■ กิตติกรรมประกาศ (Acknowledgements)

ทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ประเภท Fundamental Fund มหาวิทยาลัยบูรพา ปีงบประมาณ พ.ศ. 2565

■ การประกาศผลประโยชน์ทับซ้อน (Declaration of Competing Interest)

ผู้เขียนขอประกาศว่าไม่มีผลประโยชน์ทับซ้อนใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการศึกษาวิจัยนี้

■ เอกสารอ้างอิง (References)

- Akeakkaravichit, V., Thanasinlapaphichit, S., & Mamuang, P. (2024). A form of public participation in promoting a strong community. *Journal of Phakdi Chumpol Review*, 2(2), 39–50. <https://so15.tci-thaijo.org/index.php/JPCR/article/view/537>
- Benjaporn, S., & Phongthanyaviriya, C. (2021). *Development of Nong Sida Inland Fisheries Learning Center, Sam Phuang Subdistrict, Khiri Mat District, Sukhothai Province* [Conference presentation]. RSU International Research Conference 2021 on Social Science and Humanity, Education, Management, and Arts, Pathum Thani. https://rsucon.rsu.ac.th/files/proceedings/nationalsoc2021/2070_20210511150412.pdf
- Buapha, W. (2001). *The performance of Bang Saray "Mae Thanom Dance Troupe" in Tambon Bang Saray, Sattahip District, Chon Buri Province*. [Unpublished master's thesis]. Chulalongkorn University.
- Chonburi Provincial Office. (2024). *Phaen phatthanā changwat Chon Buri B.E. 2566-2570* [Chonburi Province Development Plan 2023-2027]. Chonburi Provincial Office.
- Department of Cultural Promotion. (2017). *The communities' 50 cultural learning centres*. <https://book.culture.go.th/50know/mobile/index.html>
- Hastin, C. (2021). *When the sleepy village of Bangsaray was hooked on big game fishing*. BigChilli. <https://www.thebigchilli.com/feature-stories/when-the-sleepy-village-of-bangsaray-was-hooked-on-big-game-fishing>

- Hatthakam, R., Promchart, R., Jeatamrong, N., Rattakul, W., Keawkla, K. (2017). Gross happiness components and indicators development of community based tourism management. *Interdisciplinary Management Journal*, 1(1), 99–108. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/journalfms-thaijo/article/view/190753>
- Hawanon, S. (2009). *Prasopkân phiphitthaphan thongthin* [Local Museum experience]. Lek-Prapai Viriyahpant Foundation.
- Jaihowweerapong, D. (2021). *Enhancing people's learning towards being a learning city with city-level cooperation mechanisms based on biological resources and cultural identity of Pak Phun Municipality, Nakhon Si Thammarat Province*. Nakhon Si Thammarat Rajabhat University.
- Lek-Prapai Viriyahpant Foundation. (2009). *Yā ngōkā wōtō pai khōng phiphitthaphan chan sên* [The next step of the Chan Sen Museum]. In *Local museum experience* (pp.58-63). Lek-Prapai Viriyahpant Foundation.
- Marketing Strategy Division, Tourism Authority of Thailand. (2024). *Sathānakān thōngthīeo talāt nai prathēt dūan Makarākhom-Minākhom 2567* [Situation of tourism market in country january-march 2024]. TAT Review Magazine. <https://tatreviewmagazine.com/article/snap-dom-q2/>
- Phongphanich, N. (2022). The local fisher community learning center in accordance with the sufficiency economy philosophy of Ban Pak Don Sak, Surat Thani Province, Thailand. *Rajapark Journal*, 16(45), 1–15. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/RJPJ/article/view/255141>
- Richards, C. (2009). Creative tourism and local development. In R. Wurzbürger, A. Pattakos, & S. Pratt (Eds), *Creative tourism: A global conversation* (pp. 78–90). Sunstone Press.
- Thianwihan, N., Eoseewong, N., & Wattanasiritham, P. (2004). *Local knowledge: Management knowledge for social management*. College of Social Management.